

Een droomnotitie (een tekst die ik heb gedroomd):

Het laatste dat Van Gogh schilderde, voordat hij, ten prooi aan eenzaamheid, drank en krankzinnigheid, in het hart van de zomer, omringd door zonbeplaste korenvelden ergens in Frankrijk, het pistool op zichzelf richtte, was een klad zwarte vogels.

Dat hij haast had, omdat hij de dood al hoorde roepen aan het ene oor dat hem nog restte, is te zien aan de schilderijen uit de paar laatste jaren van zijn leven: hij zette de dingen nog maar schetsmatig neer, teruggebracht tot vormen van uiterste vereenvoudiging, want er was geen tijd meer voor details, en zijn oogverblindende kleuren bracht hij met steeds grovere penselen op het linnen aan, misschien ten slotte wel met de behangerskwast, hij had haast, hij had haast, hij wist dat het schot nu spoedig zou afgaan.

Hij zoop, om in zichzelf de doodsangst tot bedaring te brengen, – wie, die niet weet wat dat is, doodsangst, zou dit begrijpen? – maar ook zoop hij omdat hij alleen nog maar in toestand van bezopenheid het klaterende geel kon samenstellen dat hij nodig had voor zijn korenvelden, zijn steekvlammen van cipressen, zijn zonnebloemen, zijn

krankzinnige sterren tegen krankzinnig bewolkte nachthemels, – hij noemde het ‘de hoge gele noot’: om die te kunnen halen moest hij zich nu en dan ‘een beetje opzweepen’ (zo schreef hij in een brief aan zijn broer Theo).

Toen hij, onder de donderende zon, zijn laatste korenveld had geschilderd, streek er een zwerm zwarte vogels in het landschap neer. Hij hoorde het gekras van deze vogels, en in dit gekras de boodschap. Hijgend en piepend (ik stond naast hem, ik rook zijn zweet en zijn jeneverwinden, ik zag zijn zonkleurige haar en baard als uitslaande vlammen rondom zijn kop) vereeuwigde hij in het lege, verlaten landschap dat hij daarjuist had neergezet, midden in dat geel van hem, nog gauw even, bijna achteloos, die vogels. Dat deed hij met horizontaal voor zich uit gestrekte arm, het penseel in het verlengde van die arm bij het uiterste puntje in zijn vuist geklemd, naar de vogels kijkend en niet naar zijn doek, – de zwarte vogels op zijn doek zag hij pas toen ze er stonden: teruggebracht tot vormen van uiterste vereenvoudiging, een gebogen lijntje omlaag, en van het laagste punt een gebogen lijntje in tegengestelde richting omhoog, zoals ikzelf, toen ik nog een kind was, een vliegende vogel tekende.

Zo werden vogels de laatste levende wezens die hij zou schilderen, *zwarte vogels*.

Daarna was het uit met hem.

Veel van mijn literaire werk is voortgekomen doordat ik het eerst heb gedroomd.

In mijn dromen ‘gebeurt’ doorgaans niets; ik droom geen ‘verhalen’ of ‘wederwaardigheden’, die ik ‘zie’ alsof ik binnenshoofds naar de televisie kijk. Mijn dromen bestaan uit ‘teksten’: daar waar ik ben als ik slaap ligt een boek open en mijn droom bestaat eruit dat ik lees wat dat boek mij te lezen geeft.

‘Wat heb je gedroomd?’

‘Dat ik zat te lezen’, zeg ik maar, al is dit allerm minst de inhoud van mijn droom geweest, – wat ik droomde was datgene wat in het boek stond: ‘het gelezene’.

Soms is wat ik in mijn droom te lezen krijg ‘verhalend’ (‘een soort roman’), soms is het beschouwelijk (‘een soort essay’), soms is het beide.

Wat ik lees in mijn droom voedt tegelijkertijd, dus *terwijl* ik droom, mijn fantasie en denkvermogen met beelden en associaties op dezelfde manier als wanneer ik werkelijk, dit is: in wakkere toestand, zit te lezen, maar meer dan uitsluitend bladspiegel, – letters, zinnen, alinea’s, – ‘zie’ ik in mijn droom niet. Datgene wat er in zo’n ‘leesdroom’ ook nog aan beelden en associaties, bijvoorbeeld met hoogst in-

tieme gedachten en herinneringen, door mij heen gaat, moet uit een nog diepere laag onderbewustzijn komen dan waar mijn droom ontstaat: – die nog diepere laag moet iets zijn als een onderbewust-onderbewuste (dat men zich kan voorstellen als een kelder waaronder zich nog een kelder bevindt; die ‘onderkelder’ is nog geheimer, in ieder geval nog geheimzinniger, dan de kelder zelf, maar soms is in de kelder het geritsel uit de onderkelder te horen, of raakt hij vervuld van een lucht die nergens anders vandaan kan komen dan uit die nog dieper verzonken ruimte, waarin alleen maar schaduw is).

Ik blijf lezen totdat er in de tekst witte, wolkachtige vlekken ontstaan die, naarmate ze zich uitbreiden, mij het verder lezen ten slotte onmogelijk maken. Dan word ik wakker; – om ogenblikkelijk daarna te proberen datgene wat ik in mijn droom heb gelezen zo letterlijk mogelijk in een speciaal daartoe naast mijn bed gereed liggend aantekenschrift te ‘citeren’.

Ikzelf ben nooit de hoofdpersoon of het onderwerp van het in mijn slaap oprijzende roman- of essayfragment. Wel kan ik mij dikwijls ten nauwste met ‘de hoofdpersoon’ identificeren (zo, dat ik zelfs denk te hebben gedroomd over mijzelf in de gestalte van het in de droomtekst opgevoerde romanpersonage) en heeft ‘het onderwerp’ vroeg of laat altijd iets te maken met wat mij buiten mijn droom bezighoudt: een of ander boek dat ik bezig ben te schrijven. Het komt voor dat ik de volgende ochtend een passage uit de gedroomde tekst zonder enige wijziging in het boek dat ik zit te schrijven kan overnemen, – lukt mij dit niet de volgende ochtend, dan kan het zijn dat het gedroomde lektuurcitaat mij een jaar later te pas komt, in een ander boek, – of tien jaar later, in weer een ander boek.

Van die aantekenschriften met gedroomde teksten denk ik wel eens dat het het beste werk is dat ik heb geschreven en nog ooit zal schrijven. Maar voor zover fragmenten eruit niet in bijna al mijn boeken zijn verwerkt, blijven mijn droomnotities behoren tot mijn schaduwoeuvre: – dit is het oeuvre in het leven van iedere schrijver, bestaande uit teksten die hij om welke reden dan ook niet heeft gepubliceerd (afgekeurde, onbruikbare teksten; onvoltooide, doodgelopen teksten; aanzetten; aantekeningen; ideeën; teksten die soms uit maar een paar woorden bestaan, bijvoorbeeld: ‘de afgebroken huizen’, ‘het puin’, ‘de rioleringsbuizen’. Notitie uit mijn schaduwoeuvre: ‘De deur van een ingebouwde muurkast die behangen is zoals de rest van de kamer. Dat het een kastdeur is, is alleen te zien aan het sleutelgat dat bij het behangen is uitgespaard.’)

‘Wat zit je daar nou midden in de nacht te schrijven?’

‘Iets dat ik heb gedroomd.’

‘Wat heb je gedroomd?’

In ‘werkelijkheid’ droomde ik een tekst over Vincent van Gogh. (Een fragment hieruit heb ik onveranderd kunnen overnemen in een dik boek over de dood dat ik in de tijd dat deze tekst in mijn droom werd geprojecteerd, bezig was te schrijven.)

Om er maar van af te zijn, antwoord ik zo achteloos mogelijk:

‘Vogels. Ik droomde iets met zwarte vogels. Iets over haast.’

(Altijd ‘iets over haast’. Zo lang als ik mij herinner obsedeert mij het besef dat ik haast heb; voort, voort, – dat geruis in de lucht, dat wiekgeklap, dat gegrom, is dat al de dood?)

‘Waarom schrijf je dat nou eigenlijk allemaal op?’
‘...’

Ik schrijf het op, omdat het belangrijk is, maar discussiëren doe ik al lang niet meer. Wie begrijpt ooit wat? Er is in mij geen enkele illusie over. Ik schrijf het op, omdat alles altijd met alles te maken heeft, toeval niet bestaat, en een schrijver attent dient te zijn op alles wat zich hoe dan ook aan hem voordoet: – hij moet niet ‘verhalen’ vertellen (die taak heeft de televisie van hem overgenomen), hij moet uitstallen wat hij uit zijn kelders en onderkelders heeft opgedolven. *Alles* is autobiografisch, ook het niet-‘biografische’: datgene wat zich aan de nachtzijde van het bestaan voltrekt.

Een droom die men opschrijft, is daarna opgehouden een droom te zijn: – door de droom te *reproducen* heeft men een tekst *geproduceerd*. Wat vervolgens blijft bestaan (zolang het niet wordt vernietigd) is niet de droom, maar de geproduceerde tekst, ‘het geschrevene’: een tot werkelijkheid gemaakt feit, dat afkomstig is uit een onfeitelijk niet-bestaan, waar werkelijkheid bestaat uit onwerkelijkheid.

Dit is het wezen van literatuur.

Ik denk nu aan mijn oude kennis, de schrijver-journalist Jacob Voorlandt.

Deze had een liefhebberij die in zekere zin overeenkwam met mijn uit dwangmatigheid voortgekomen gewoonte de door mij vrijwel persklaar gedroomde teksten op te schrijven: – Voorlandt maakte foto's van wolkenluchten.

Hij zei: Ik fotografeer wat maar korter dan één seconde bestaat, ik maak eeuwigheid van het allervergankelijkste dat in de natuur maar denkbaar is.

'Het allervergankelijkste.'

De kamermuren van het oude boerenhuis dat Voorlandt bewoonde waren behangen met zijn tot halve of hele meters uitvergrote foto's van wolkenpartijen: ze mij aanwijzend verschaften hij er de Latijnse namen bij, cirrus, altostratus, cumulonimbus...

Luchten vol witte vlekken. Wolken als een stad in de renaissance, bij die stad ligt een haven vol zeilschepen met lange uitwaaiende wimpels in de masten. Wolken als koetsen die door onbekende wezens worden geduwd en getrokken. Een wolk als een olifant. ('Dat ben ik,' zei Voorlandt, – 'ik als wolk vermomd als olifant.')

Met licht afgezoomde of uitsluitend uit lichtstraling bestaande wolken. Mistbanken.

Opeengepakte onweersbloemkolen. Ik heb door Voorlandt gemaakte foto's gezien van luchten waarin de wolken niet wolken waren, maar zwermen van miljoenen vogels. (Er was een wolkenlucht die vol stond met bemande luchtballons.)

Al deze luchttaferelen had hij in hun vluchtige veranderlijkheid tot onveranderlijkheid bestendig, in ieder geval voor de duur dat die foto's, of de negatieven ervan, zouden worden bewaard. Hij sprak van 'wolkenportretten', – hij maakte portretten, zo zei hij, van 'het gezicht van de lucht' dat, in tegenstelling tot het gezicht van een mens, zichzelf van seconde tot seconde vervormt om aldus even snel te verdwijnen als het ontstaat. Nooit, in de miljarden jaren van de geschiedenis van de werelddol, beweerde Voorlandt, is er aan de lucht tweemaal een zelfde wolk te zien geweest, bewijs jij maar eens dat het wel zo is. (Hoe zou ik dit hebben moeten bewijzen? Al fascineerde mij het denkbeeld, de hypothese interesseerde mij niet, want al viel deze te bewijzen, wat zou er dan zijn bewezen?) Over eeuwen, zo hoor ik Voorlandt weer zeggen, overtuigd als hij toen nog was van de waarde en de onbederfelijke van zijn werk, hangen mijn wolkenportretten in het museum, naast de portretten en de wolkenluchten van Van Gogh. Wat ik maak, zei hij, is niet zozeer 'kunst', het is 'historie'.

Werd er maar iets uitgevonden om dromen te kunnen fotograferen of, nog liever, te filmen.

Hoe komt het dat deze Jacob Voorlandt opeens in mijn gedachten terug is, nadat eerst hijzelf jaren geleden uit mijn bestaan verdween en daarna ook mijn herinneringen aan hem zo diep in mij begraven raakten dat ik hem ten slotte volledig dacht te zijn vergeten?

Ik heb hem maar kort gekend, – al is ‘gekend’ niet eens het juiste woord: hij en ik hebben in zekere periode van ons bestaan met elkaar te maken gehad. Al voelde ik grote sympathie voor hem, toen al was hij te eenzaam en in zichzelf vergrendeld om mij, of wie dan ook, nog tot zich toe te laten. Beter is, te schrijven dat ik hem een poosje heb ‘mee-gemaakt’, of nog beter: ‘waargenomen’. Als men de tijds-
spannen die onze verschillende ontmoetingen hebben geduurd bij elkaar zou optellen, zou daarvan de uitkomst zijn dat Voorlandt en ik hooguit slechts twee weken, niet langer, in elkaars leven zijn geweest; deze twee weken liggen verspreid over een tijdvak van enige jaren, die nu al lang geleden zijn verstreken: ik was toen omstreeks de dertig, en thans ben ik, sedert vorige week (‘Koninginnedag’) al drieënveertig.

(Laat ik mij toch haasten! Ik moet niet zoveel tijd verdoen met staren. Wat zweept mij voort? De angst voor ook mij onmiddellijk bij mijn dood, of zelfs al eerder, ten deel vallende vergetelheid. Ik moet onverpoosd en haastig blijven werken aan de boeken die ik mij had voorgenomen te schrijven: misschien dat na mijn dood één van die boeken mijn naam voor enige tijd bestendigt, dit is: het feit bewijst dat ik ‘aanwezig’ ben geweest; – ik houd niet op met erover te piekeren dat er in principe geen verschil is tussen mij en een wolk, of waas, of damp, of rooksiert.)

...De gestalte met de zwarte zak over haar hoofd. In die zak zijn twee kikspleten geknipt, waarachter haar ogen onzichtbaar blijven. Wie zij aankijkt, kan niet anders dan haar willoos volgen.

Ik weet wie zij is.

Beste Voorlandt, waar ben jij nu?

Is het gegeven dat ik aan je denk, voldoende om te bewijzen dat je hebt bestaan? Waar zijn de boeken die je hebt geschreven?

Je wolkenportretten bestaan in ieder geval niet meer, ik was erbij, die nacht, dat je ze, dronken en uiting gevend aan een allerprachtigst voorgedragen verdriet, uit het raam sodemieterde om ze vervolgens in je tot wildernis vervallen tuin met benzine te overgieten en in brand te steken.

Er stonden die nacht geen wolken aan de hemel, – dat weet ik, want ik keek in de lucht op het ogenblik dat alle vogels tegelijkertijd, als één zwerm, uit de peregomen vlogen doordat het, vanwege al dat vuur, opeens klaarlichte dag leek te zijn geworden, en er was nog iets waarom ik, eigenlijk voortdurend, omhoog stond te kijken: uit die bomen bleef het peren regenen en ik wilde, steeds gewaar-schuwd door het bladerengeritsel dat het neerstorten van de steenharde vruchten begeleidde, niet door enig exemplaar worden getroffen. Zo komt het dat ik mij nog herinner dat de lucht boven de boomkruinen vol sterren stond: – er zou zijn na te gaan welke sterren, en in welke constelatie ze zich bevonden; Van Gogh heeft een eeuw geleden precies diezelfde sterren gezien, sterren zijn eeuwig.

Terwijl je werk in hoge vlammen verdween, nam je zelf een hoeveelheid benzine in je mond en begon je, na het aanstrijken van een lucifer, je kolossale lichaam huppelend in het rond bewegend, het vocht in fijne, onmiddellijk exploderende nevels voor je uit te blazen: – zo heb ik je zien dansen in een spiraal van vuur die op bijna hetzelfde moment vervluchtigde als hij ontstond. Nog geruime tijd daarna, toen je op je knieën naar de uitflakkerende resten van de brandstapel zat te staren, kwamen er, als je wat zei, vlammetjes uit je mond en baard, die daarvan niet in brand

vloog, wat je meesterschap verried, – ieder woord dat je uitbracht gaf een plof en verdween na een zachte gloed te hebben veroorzaakt. Ik moet toegeven: dat is het mooiste wat ik qua variété ooit heb gezien.

Daarna begon je te janken.

Ik herinner me het hoopje as dat je werk had nagelaten, – er kwam een briesje in de tuin en toen is ook die as nog verdwenen.

Nu, na al die jaren, is het alsof het allemaal niet is gebeurd, alsof er *niets* is gebeurd; het zou kunnen dat er nooit een Jacob Voorlandt heeft bestaan, tenzij in een droom die ik mij opeens herinner. Hoe is van iets dat niet bestaat, te bewijzen dat het, ooit, wel heeft bestaan?

Zelf was ik die nacht ook nogal beschonken, maar de buitenlucht en de gebeurtenissen hadden mij van lieverlede toch al weer zo ontnuchterd dat ik bijvoorbeeld niet meer steeds als ik in de verte keek mijn eigen neus als een wit gebergte in het duistere landschap zag staan; ik slaagde erin Voorlandt in zijn enorme bed te krijgen na hem alleen van zijn ene schoen te hebben ontdaan, en bleef, op een schommelstoel, bij hem zitten.

In het slaapvertrek was het donker en toch zag ik, zonder dat het mij verbaasde, boven Voorlandts bed een groot stuk van de sterrenhemel en was het of wij tegelijkertijd zowel binnen als buiten waren, of dat ik tegelijkertijd rondolend in een droom als klaarwakker de dingen beleefde.

Op zijn verzoek had ik nog een emmer naast zijn bed gezet en ook wenste hij in bed de fles jenever bij zich te houden om er regelmatig teugen uit te nemen zolang zijn onrust bleef duren en de slaap hem niet kwam troosten. Onder het vreemde nachtschijnsel zag ik hem op zijn rug liggen, met gesloten ogen, zijn armen over zijn borst gekruist, – de jeneverfles op het hoofdkussen naast het zijne. Och Voorlandt, och de illusie. Ik probeerde hem op te beuren door met hem te blijven praten zolang ik wist dat hij niet sliep.

‘Je zou mijn vader kunnen zijn, weet je dat?’

‘Ouwehoer niet zo, jongen.’

‘Nee echt, moet je horen, jij bent vijfenzestig nu, hè, binnenkort. Je bent dus zo’n beetje geboren in hetzelfde jaar als mijn vader. Ik bedoel...’

‘Jezeskristes’, zei Voorlandt.

Ik stapte dus maar van het onderwerp af, opeens op de bekende wijze treurig en zo moe of ik uren in cirkels door het landschap had gedwaald, op zoek naar de goede weg, zonder die te vinden. Er zou wat muziek moeten klinken, liefst iets uit de klassieke hitparade, een stukje *Matthäuspassion*, of de treurmars uit de *Eroïca*, of een andere treurmars, het gaf eigenlijk niet wat, als ik het maar kende en vanaf de eerste noot kon meeneuriën. ‘Music for the millions’, – in mijn fantasie door mij met gesloten ogen gedi-rigeerd in een pak met kanten versiersels, ik was geweldig en wereldberoemd maar toch altijd eenvoudig gebleven. Wolkenportretten. Alles wat ik in werkelijkheid hoorde was de al trager en dieper wordende ademhaling van Voorlandt en het neerploffen van peren rondom het huis en op het dak, waar ze roffelend langs omlaag vielen en in de dakgoot terechtwamen.

Heel even dacht ik aan mijn vader, die toen al jaren dood was, en die niets had gepresteerd of nagelaten dat aan zijn bestaan enige zin of waarde had verleend, noch iets dat zelfs maar aan hem herinnerde, buiten het feit dat hij nakomelingen had verwekt.

Nog andere personen uit mijn leven tot die datum, levende en dode, doemden uit het verleden voor mij op: –

van de honderden leeftijdgenoten met wie ik op scholen had gezeten, of met wie ik in militaire dienst was geweest of nog anderszins te maken had gehad, was er, bij mijn we-

ten, niet één die zich in kunst of wetenschap, in het bedrijfsleven, de politiek, of desnoods de sport, het amusement of de kerk, had onderscheiden. Van niet één van hen had ik ooit nog iets vernomen, anders dan dat hij in de grauwte was verdwenen, tevreden met een hem zekerheid verschaffende baan en verzoend met het besef dat van de roepingen en idealen van zijn jeugd geen splinter was verwezenlijkt.

Waar waren al die personen gebleven, voor zover ze niet al dood waren, – en als ze dood waren, waaruit bleek dat ze ooit hadden bestaan?

Op zachte toon begon ik Voorlandt te vertellen dat ik bijvoorbeeld een jongen Kluits, Kluiten of Kluitman had gekend die, toen hij en ik een jaar of zeventien waren, mij bezwoer dat hij de grootste kunstschilder zou worden die ooit had geleefd. Op zekere dag liet hij mij, bij hem thuis, in het souterrain, waar het glas van het kleine getraliede raam met ijsbloemen was overdekt, zodat het middaglicht gebroken binnenviel, zijn eerste kunstwerken zien. Ik herinner mij die kunstwerken zowel in samenhang met dat befloerste licht als met het ondefinieerbare mengsel van stanken dat zich in die benedenaardse ruimte had vastgezet, – dit was van alle tijden en van alle plaatsen, dacht ik, doordrongen opeens van iets onuitspreekbaars dat mij bekleemde. Ikzelf had toen mijn eerste roman al geschreven, en hij was ontstaan in precies zo'n zelfde atmosfeer van galsterig stinkende achterbaksheid en naar duisterheid neigend schemerlicht als waarin die jongen zijn werken had vervaardigd en mij deze die middag 'als eerste op de hele wereld' liet zien. Dat licht en die stank waren inherent aan de stiekemheid en het besef van verbodenheid waarmee schooljongens, ook ikzelf, in het diepste geniep en vervuld van schaamte en angst voor

ontdekking en misprijzing door opvoeders en huisgenoten, toegaven aan hun hoe zal ik het zeggen, prille artistieke neigingen.

‘Jaja,’ bromde Voorlandt slaperig, – ‘hahaha. Is me dat een verdriet.’

Kunst en stank, zei ik, dat hoort bij elkaar hè, beide woorden schelen maar één letter.

‘Hoe kom je erop’, zei Voorlandt.

Kunst, zo kakelde ik maar door, dient klaarblijkelijk haar herkomst te vinden in een of andere slecht geventileerde onderwereld waar een kil en glansloos, winters schijnsel hangt; – die wereld is bewoond door zwakkelingen, uitgestotenen, onaangepasten en nog andere zieke types, van wie er duizenden denken dat ze geroepen zijn om de grote onsterfelijke dingen te maken, terwijl er hooguit twee, misschien drie, daartoe zijn uitverkoren, ja toch? – heb ik gelijk of niet?

Wat zei ik allemaal, wat betekende het, waarom zei ik het? Waar haalde ik à l’improviste mijn woorden en kunstige zinsconstructies vandaan? Al pratende was ik nog moeër geworden, en hoe langer ik in het donkere slaapvertrek bleef zitten, waar ik op en neer wiegend in de ritmisch meekrakende stoel de hele lucht vol sterren boven Voorlandts bed als een paraplu in de wind met mij zag meedeinen, hoe misselijker en duizeliger ik werd. Ook mijn treurigheid was toegenomen, net zoals die middag was gebeurd, in het souterrain van de jeugdige schilder:

Aan diens scheppingen, met olie- en andere verf, maar ook met kleurige inkten (‘ecoline’ genoemd) en zelfs met beits en fietslak ‘neergezet’ (zoals hij zei) op fragmenten van versleten beddelakens die hij op houten doekramen had strak gespannen, zag ik ogenblikkelijk dat zij niets met

kunst te maken hadden en dat zij ook niet enige ‘belofte’ of ‘verwachting’ inhielden dat de maker ervan ooit tot het vervaardigen van kunst in staat zou zijn.

‘Ik heb daar namelijk altijd een neus voor gehad’, zei ik tegen Voorlandt, waarop deze met een grafstem mompelde:

‘Dat zal je mij niet horen ontkennen, collega. Jij zal wel goed kunnen ruiken met die kokkerel van je.’

‘Voor kunst en zo,’ ging ik verder, – ‘voor wat ècht is en wat aanstellerij, en voor wat goed gedaan of gemaakt is en wat niet, daarvoor bezit ik een speciaal reukorgaan. Ik vergis mij nooit. Het is een gave. Ik ben dus vaak heel bedroefd, dat begrijp je.’

Door die schilderijen werd ik voor het eerst in mijn leven geconfronteerd met het pretentieuze Niets: – met het als kunst omschreven maar daarmee niets te maken hebbende, nergens toe leidende knutselwerk waarvan ik de overbodigheid meteen doorzag.

(In mijn latere leven, maar dat wist ik toen nog niet, zou ik nu en dan tot agressief wordens toe zich vervelende huismoedertjes ontmoeten, die mij, dan inmiddels een schrijver van reputatie, hun ‘als de kinderen naar school waren’ geschreven ‘impresietjes’ te lezen zouden geven of, nog erger, zouden komen voorlezen, danwel mij hun onmachtige tekeningen lieten zien, die zij ter vervolmaking ook nog hadden volgeplakt met raffia, plukjes wol en ‘leuke knoopjes van de rommelmarkt’. Ik ben niet aardig. Ik heb te veel respect voor kunst en kunstenaars gekregen om mij niet geconfronteerd te voelen door het noodzaakloze geprul van zulke zich ‘door het huishouden in hun ontwikkeling geremd’ voelende klokhennen. Hadden deze gefnuikte kunstenaarsen maar niet een man en kinderen moeten nemen, hadden

ze maar geen huishouden moeten opzetten, enzovoort. Vooral wekken deze vrouwtjes mijn haat als zij de arbeid die zij aan hun huisvljijt besteden omschrijven met ‘lekker artistiek bezig zijn’.)

Eerder dan afschuw, of medelijden, veroorzaakte het werk van ‘Kluitman’ in mij een diepe, als door ellendige voorgevoelens bepaalde angst: – dat ik zelf al evenmin tot de uitverkorenen zou behoren, dat ook aan de kunst die ik van plan was te gaan maken (zeven romans, zeven bundels novellen, zeven essayistische werken, zeven bundels verzen, zeven toneelstukken, zeven boeken gevuld met mengelwerk, zeven delen memoires, – ik de grootste schrijver van de wereld, zo groot dat de Nobelprijs zelfs twee keer aan mij zou worden toegekend) ogenblikkelijk de waardeloosheid en nutteloosheid zou zijn af te zien, en dat ik aan het eind van mijn leven in een graf zou worden neergelegd zoals miljard maal miljarden anderen: zonder iets van blijvende waarde te hebben nagelaten en voorbestemd om definitief te worden vergeten, zoals dromen die niet worden opgeschreven of zoals voorbijdrijvende wolken.

Deze angst is mijn leven gaan bepalen.

Ik kan mij niet verzoenen met mijn leven, dat nutteloos is (‘een lichtflits tussen twee eeuwigheden duisternis’) als er geen doel aan wordt gegeven, welk doel geen ander kan zijn dan het onvergeetbaar maken van mezelf. Een kunstenaar kan geen andere ambitie hebben dan het onvergeetbare werk te creëren; een schrijver leeft uitsluitend om het onvergeetbare boek te schrijven.

Wiens leven wordt gevoed door deze angst, leeft met het besef van haast: er is geen rust voor hem, nooit rust, – ook tevredenheid of voldaanheid over zijn werk kent hij niet, hij moet verder, hij moet proberen door te dringen tot in

de verborgenste ruimten van zijn onderbewustzijn, want misschien ligt daar de sleutel tot openbaring van alle geheimen, misschien vindt hij daar de woorden waarmee hij eindelijk kan zeggen wat niet te zeggen is.

Zwarte vogels? Opnieuw moet ik schrijven over Liefde, Literatuur en Dood. Nieuwe zangen voor de beurtschipper. Een nieuw Requiem. Bij de dood van Jacob Voorlandt, schrijver. Herinneringen aan de zoveelste vergetene die in mijn leven is geweest.

De angst die mij, zeventien jaar oud, in die stinkende en schimmig verlichte kelderverdieping overviel, oog in oog met het Niets, werd opgewekt doordat ik onmiddellijk aan mijn eigen eerste kunstwerk werd herinnerd: de roman die ik toen, in het verborgene, 's nachts, onder de dekens, als in een droom, bij het schijnsel van een zaklamp, had geschreven. Ik had slechte schoolrapporten, maar als mijn roman was verschenen zou mij dat vanzelfsprekend worden vergeven, en iedereen zou van mij staan te kijken! Ik kocht een landgoed in de omgeving van Nice, op mijn achttiende was ik onmetelijk rijk en een mecenas, mijn huis stond open voor grote kunstenaars en gekroonde hoofden.

Maar opeens kwam ik tot het inzicht dat anderen van mijn schooljongensroman allicht precies hetzelfde hadden gedacht als ik op dat ogenblik dacht van de schilderijen van die jongen, die hij een voor een voor mij omhoog hield, schattend naar mij kijkend. Soms zei hij: 'Dit is een mooitje, hè?' Of: 'Deze vind ik zelf erg goed.'

Mijn roman was mij al door tal van uitgevers, die mij per standaardbrief meedeelden, de hufters, dat ze van 'het werk van mijn hand' 'met belangstelling' 'kennis hadden genomen' maar het niet zouden publiceren, per post gerecentreerd, zodat het manuscript ervan, voortdurend op reis